

Svoboda tisku – hlas, který nesmí ztratit dech

Anežka Vavříková

Představme si jeskyni. V ní sedí lidé, kteří celý život hledí jen na zeď, kde vidí jen stíny reality. Nikdy nevyšli ven, neviděli svět na vlastní oči – jejich pravda je jen to, co se jim promítá. Tohle není pouze starověká Platónova alegorie. Je to realita míst, kde neexistuje svobodný tisk. Možná si říkáme: „To se nás netýká“, ale co když se mýlíme?

Svoboda tisku není jen právo novinářů psát, co chtějí. Je to naše právo vědět, rozumět, mít možnost porovnávat různé pohledy a tvořit si svůj vlastní názor. Jenže stejně jako u kyslíku – všimneme si ho, až když začne mizet. Až když zjistíme, že všechny zprávy říkají totéž. Až když si uvědomíme, že naše myšlení formuje někdo jiný.

Svět bez svobodného tisku nezahrnuje jen cenzuru, ale i manipulaci. Vlády, korporace, ideologie – všichni chtějí kontrolovat to, co si myslíme. Nejde pouze o státy, kde novináři končí ve vězení. Jde i o nás, tady a teď. Ztrácíme schopnost kritického myšlení. Zapomínáme se ptát: „Je tohle pravda? Kdo mi to říká? Jaké má motivy?“ Věříme titulům, aniž bychom četli obsah, sdílíme zprávy, které potvrzují náš pohled na svět, aniž bychom ověřili fakta. Svoboda tisku nespočívá pouze v existenci různých názorů. Vyžaduje i ochotu pravdu hledat.

Představte si, že se probudíte do světa, kde nevíte, co je pravda. Zprávy říkají, že venku svítí slunce, ale vaše okno ukazuje tmu. Lidé kolem vás mluví stejnými slovy, ale pohledy jsou prázdné. Každý ví, že něco není v pořádku, ale málokdo se odváží říct, co si skutečně myslí.

Tohle není iluze. Tohle je realita míst, kde svoboda tisku zemřela. A pokud si myslíme, že nás se to netýká, že tohle se děje jen někde jinde, pak jsme se nechali ukolébat tím nejhorším nepřítelem pravdy – lhostejností.

Milan Weiner by mohl být jménem zapomenutým v historii. Místo toho je symbolem odvahy v době, kdy se pravda trestala. Přežil Terezín. Přežil Osvětim. Viděl, jak se pravda dá zamlčet cenzurou, ale i hromadou hrobů. Po válce se stal novinářem – člověkem, jehož prací bylo ukazovat svět takový, jaký doopravdy je. Ale to se nehodilo těm, kdo chtěli tvarovat svět podle vlastních pravidel. V roce 1968, během pražského jara, byl vedoucí redaktor Redakce mezinárodního Československého rozhlasu. Společně s dalšími kolegy neohroženě informoval svět o sovětské okupaci. Věděl, že za to zaplatí. A taky zaplatil. Po invazi byl z Československého rozhlasu odstraněn. Přišel o hlas, který mohl promlouvat. 25. února 1969 zemřel. Oficiální příčina? Nádor na mozk. To, co se neříká nahlas? Režim, který dusil pravdu, až zadusil i jeho. Jeho smrt není jen biologická událost. Je to pomník mlčení, které po něm zůstalo. A otázka, která visí ve vzduchu: „Kdo bude mluvit teď?“

Myslíme si, že dnes už se to nestává. Ale novináři stále mizí. V roce 2023 bylo zabito 99 novinářů. Někteří byli zastřeleni na ulici. Jiní „náhodou“ vypadli z oken. Další zkrátka zmizeli a jejich jména se vytratila stejně jako články, které nikdy nestihli dopsat.

Největší tragédie lidských dějin nezačínají výkřikem. Začínají tichem. Ne tím, že někdo něco řekne, ale tím, že nikdo nic neřekne. Pravda neumírá náhle. Nevykřikne, nezboří se. Zprvu se jen vynechá v titulku. Pak se přesně neuvede v reportáži. A nakonec přestane existovat. Ne proto, že zmizela. Ale proto, že jsme se přestali ptát, kde je. My lidé jsme postaveni na slovech. Jazyk je nástroj, kterým tvoříme svět. Co nedokážeme pojmenovat, neumíme pochopit. A to, co není řečeno, jako by neexistovalo. Z toho vyplývá jednoduchá, a přitom děsivá věc: vezmou-li

nám slova, vezmou nám svět. Svoboda projevu není jen právo mluvit. Je to právo existovat. Být slyšen. Být uznán. Bez ní jsme jen stíny sebe sama.

Svoboda slova znamená umět otevřít ústa ve chvíli, kdy víme, že odpovědi může být ticho. Pohrdání. Osamocení. V totalitních režimech mizí lidé. V demokratických mizí názory. Je to stejně děsivé – jen méně nápadné. Místo kulky přijde posměch. Místo vězení veřejné zostuzení. Lidé se přestávají vyjadřovat ne proto, že by nesměli, ale proto, že se naučili, že se to nevyplácí. A tak se usmívají, přikyvuji, přizpůsobují se. Ale v tichosti dusí vlastní hlas. V noci, když jsou sami, by možná křičeli. Ale nikdo už je neposlouchá. A možná už oni sami neví, co by chtěli říct.

Svoboda slova není komfort. Není příjemná. Není upravena tak, aby nikoho nezranila. Je to prostor pro pravdu – a pravda někdy bolí. Nutí nás dívat se do zrcadla a vidět skutečnost, nikoli ideál. Proto se jí všichni tak bojíme. Proto tolik lidí volí ticho. Protože pravda rozbíjí iluzi bezpečí.

Dnes můžeme mluvit kdekoliv a kdykoliv – ale přesto mnozí raději mlčí. Přitom před rokem 1989 byla skutečná svoboda snem, za který se platilo vězením. Ve světě, kde každý názor může být zpochybněn, zneužit, daného člověka znevážit. Sociální sítě nám daly moc a možnost vyjádřit svůj hlas. Místo toho se proměnily v bitevní pole eg, plné přetvářek a útoků.

Svoboda slova není ohrožena zákazem – ale otupěním. Lhostejností. Únavou z konfrontace. Naše největší nebezpečí není v tom, že nám někdo vezme hlas, ale že si ho vezmeme sami.

Nelze opomenout, že svoboda není jen o hlasu – ale o naslouchání. V totalitních režimech mizeli i básníci, spisovatelé. Karel Kryl – básník, který neuměl mlčet, i když ho k tomu nutili. V době, kdy jiní šeptali, on mlčel. Když lidé skláněli hlavy, on zvedal zbraně z veršů. Jeho písně byly syrové, zakázané – nebezpečné. Proč? Protože říkaly to, co se nesmělo říkat nahlas. Protože rozbíjely pohodlné lži.

Historie zná spoustu režimů, které se bály víc slov než zbraní. Proč? Protože slova mění myšlení. A myšlení mění svět. V roce 1933 probíhaly v nacistickém Německu organizované akce pálení knih. Na hranicích končily spisy autorů, jejichž myšlenky se nehodily do tehdejší ideologie. Mezi nimi byli například Sigmund Freud, Erich Maria Remarque nebo Erich Kästner.

V komunistickém Československu byla cenzura každodenní realitou. Václav Havel, dramatik a tehdejší prezident, byl kvůli svým textům vězněn. Literatura, která se neztotožňovala s režimem, kolovala pouze nelegálně, v takzvaném samizdatu. Kdo napsal „špatný“ text, mohl přijít o svobodu, práci, někdy i život. Tohle není jen minulost. Cenzura žije – jen nosí jiné masky.

Ján Kuciak – jméno, které dnes šeptají ti, kdo se nebojí hledat pravdu. Mladý novinář, který se příliš přiblížil k pravdě, kterou nikdo neměl slyšet. Psával o lidech, co si mysleli, že jsou nedotknutelní. O vazbách, penězích, lžích. Psával potichu, ale jeho texty křičely. Jednoho dne však zmlkl navždy. Nezastavila ho cenzura. Někdo rozhodl, že jeho hlas je nebezpečný. Že pero v jeho ruce má větší sílu než zbraň. Jeho odvahu potrestali násilím. Nechal po sobě jedinou otázku: Kolik pravdy si smíme dovolit, než se stane osudovou?

Protože myšlenky můžou být silnější než jakákoli hrozba. Když dnes otočím stránku knihy, kterou bych dřív nesměla vlastnit, měla bych cítit víc než jen zvědavost. Měla bych cítit vděk. Ale zároveň i odpovědnost. Protože ve chvíli, kdy se začnou opět omezovat příběhy, obrazy a slova – kdo bude mít odvahu promluvit tentokrát?

Milan Weiner bojoval za to, aby pravda nezmizela. Ale to, zda jeho boj nebyl marný, závisí pouze na nás. Když uvidíme lež, budeme mlčet? Když zmizí novinář budeme to ignorovat? Když nám někdo řekne, co si máme myslet, sklopíme hlavu?

Bojujme za pravdu a nenechme ji zemřít.